

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

Magyarország: a piacgazdaság felé

(Konferenciabeszámoló)

A Közgazdaságtudományi Intézet a PHARE ACE program támogatásával konferenciát rendezett Magyarországon: a piacgazdaság felé címmel 1995. október 20-án és 21-én a Magyar Tudományos Akadémián. A konferencián a magyar közgazdasági élet jeles személyiségei adták elő legújabb kutatási eredményeiket három szekcióban (makroökonómia, mikroökonómia, munkagazdaságtan). A szervezők minden egyes előadáshoz a téma egy neves külföldi - általában nyugateurópai - szakértőjét kérték fel opponensnek. A konferencia nemcsak a külföldi vendégek, hanem a magyar közgazdasági közélet számára is megmutatta, hol áll a magyar empirikus közgazdasági kutatás, hiszen szinte minden fontos közgazdasági kutatóműhely képviseltette magát.

A következőkben szekciónként tekintjük át, hogy milyen előadásokat hallhattak a konferencia résztvevői.

1. szekció: Makroökonómia: *Várhegyi Éva:* A magyar bankpiac szerkezete: koncentráció, szegmentáció és a bevételek polarizációja; *Világi Balázs-Vincze János:* A kamatláb transzmissziós mechanizmusa Magyarországon (1991-1994); *Augusztinovics Mária:* Hová tűnnek el a profitok? *Gáspár Pál:* Költségvetési politika és annak változása Magyarországon, 1990-1994; *Riecke Werner:* Monetáris politika változó árfolyampolitika mellett.

A makroökonómiai szekció tanulmányai közül elsősorban azokra térünk ki, amelyek új eredményeket mutattak fel.

Világi Balázs és *Vincze János* előadása a kamatlábak transzmissziós mechanizmusát vizsgálta Magyarországon az 1991-1994-es időszakban. Megközelítésük lényege: a pénz marginális költsége és a vállalati betéti, illetve hitelkamatlábak között próbáltak meg ökonometriai összefüggéseket találni. A pénz marginális költségének mérőszámaként több változóval is próbálkoztak: az egynapos bankközi kamattal, valamint a 30 és a 90 napos kincstárjegy hozamával. Eredményeik azt mutatták, hogy rövid távon mind a betéti, mind a hitelkamatlábak merevek, vagyis lassan alkalmazkodnak a marginális költségek megváltozásához.

Ennek okai lehetnek az intézményi merevségek vagy irracionalitás a bankok részéről. Nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a kamatok alkalmazkodása lassúbb azokban az országokban, ahol a marginális költség bizonytalansága nagyobb. A szerzők azt a lehetőséget is megemlítik, hogy a pénz valós marginális költségének a bizonytalansága nagyobb, mint azon hozamoké, amelyekkel a szerzők megpróbálták a marginális költséget közelíteni. További lehetséges magyarázat az, hogy ha a bankok és a kliensek között hosszú távú üzleti kapcsolat van, és implicit szerződések léteznek, akkor nem feltétlenül szükséges az irracionalitás feltételezése ahhoz, hogy a kamattranszmisszió lassú legyen, hiszen a kamatok viszonylagos stabilitását felfoghatjuk úgy, mint egyfajta biztosítási szolgáltatást, amit a bank nyújt ügyfeleinek.

A hitelkamatlábak még hosszabb távon is meglehetősen mereveknek bizonyultak, aminek a szerzők feltételezése szerint a tökéletlen verseny és a hiteladagolás lehet az oka. A hiteladagolás elméletét a szerzők szerint úgy lehetne tesztelni, ha megvizsgálnánk a kamatemelkedés hatását az egyes vállalatoknak nyújtott hitelek eloszlására. Ha a kamat növekedésének hatására az eloszlás összenyomódna (szórása kisebb lenne), akkor ez a hiteladagolás jelenségének létezésére utalna.

A vállalati betéti kamatok hosszabb távon gyakorlatilag teljes alkalmazkodást mutattak, ami elvileg arra utalhat, hogy a vállalati betéti piacon nagyjából kompetitív piaci feltételek uralkodnak, a

kointegrációs tesztek vegyes eredménye azonban még ezt a következtetést is valamelyest bizonytalanná teszi.

A betéti és a hitelkamatlábak lassú alkalmazkodásának a monetáris politikára való hatása nem egyértelmű a szerzők szerint. Ha nincs hiteladagolás, akkor az *IS* és *LM* görbék meredekesek lesznek, és a monetáris politika viszonylag nagy kamatmozgásokat generálhat az állampapírok esetében, anélkül hogy ez a reálszféra különösebben érintené, vagyis a monetáris politika nem hatékony. Ha viszont a lassú alkalmazkodást a hiteladagolás okozza, akkor a transzmisszió sebességéből nem lehet a monetáris politika hatékonyságára nézve érvényes következtetéseket levonni.

Az előadáshoz hozzászólók kritikai észrevételei között szerepelt többek között az, hogy a becslések alapjául szolgáló modell túl általános, nem próbálja meg a magyar sajátosságokat valamilyen módon beépíteni.

A fenti megállapítást egészen biztosan nem lehetett felróni *Várhegyi Éva* előadásának, amely a magyar bankrendszer sajátosságainak a leírására koncentrált. A szerző szerint a magyar bankszektor, bár csökkenő mértékben, de még mindig jellemzi a kialakulásakor megfigyelhető *koncentráció*: 1994-ben a mérlegfőösszegek kétharmadát képviselte az öt nagybank. Ugyanakkor a bankrendszer *szegmentált* is, különböző vonalak mentén: a klientúra minősége és mérete, a forrásszerkezet, a hitelek minősége stb. Végül a bankrendszerben *polarizációt* is megfigyelhetünk, elsősorban a profitabilitás alapján. Ez a szerző szerint a jövőben a nagybankok privatizációjának eredményeképpen csökkenni fog. Hosszabb távon további koncentráció fog lejátszódni, de most már piaci alapokon, mivel a piac mérete a szerző szerint nem fog jelentősen nőni, és a jelenlegi, sok, viszonylag kis bankkal jellemezhető struktúra nem hatékony.

Augusztinovics Mária tanulmányában a jövedelmek újraelosztását vizsgálja Magyarországon a rendszerváltás előtt és után. Ezeket a jövedelem-újraelosztási sémákat veti össze az Egyesült Államokra jellemző újraelosztási sémákkal. A tanulmány fő eredménye az, hogy az 1993ban a magyar gazdaság a redisztribúció szempontjából jobban hasonlít az Egyesült Államokra, mint 1985ös önmagára, azaz erre az időpontra a szocialista rendszertől örökölt redisztribúciós rendszert sikerült jelentősen átalakítani. Az előadás opponensei felhívták a szerző figyelmét, hogy a használt változó definíciója és tartalma nem minden esetben egyértelmű. Ezért javasolták a probléma finomabb keretek közötti emelését is.

Gáspár Pál és *Riecke Werner* előadásaik során a magyar gazdaságpolitikát vizsgálták két szemszögből. Előbbi a rendszerváltás után a költségvetési politikában bekövetkezett változásokat követte végig, míg az utóbbi a megváltozott árfolyampolitika előtt álló feladatokat elemezte.

2. szekció: A mikroszféra közgazdaságtana: *Halpern László-Körösi Gábor*: A piaci erő és a vállalatméret hatása a jövedelmezőségre az átmenetben (Magyar exportáló vállalatok ökonometriai elemzése, 1985-1993); *Soós K. Attila*: Magyar ipar és iparpolitika; *Major Iván*: Privatizáció mint egyedi tranzakció egy különleges piacon: elmélet és gyakorlat; *Török Ádám*: Társaságirányítás (corporate governance) az átmenetben Magyarországon; Elősegítke az új irányítási formák a tulajdonosi jogok hatékony gyakorlását? *Wim Swaan*: A magyar gazdaság adottságai és versenyképessége.

A konferencia mikroökonómiai szekciója volt talán a legváltozatosabb. Ez elmondható mind az előadások témaválasztására, mind a felhasznált elméleti háttérre vagy a módszertani apparátusra. Valójában a tanulmányokban csak az volt a közös, hogy mindegyikük a mikrogazdaság összefüggéseit vizsgálta, azaz vállalati szinten is értelmezhető összefüggéseket elemzett.

Ebben a szekcióban is elhangzottak olyan előadások, amelyek elméleti háttéréül nem a neoklasszikus közgazdaságtan szolgált (*Major Iván*, *Wim Swaan*). Major Iván az intézményi közgazdaságtan különböző iskoláinak (új politikai közgazdaságtan, tranzakciós költségek közgazdaságtana stb.) segítségével próbálta magyarázni a kelet-európai privatizációs folyamatot, mivel szerinte ez a

folyamat nem értelmezhető a hagyományos piacok kategóriáiban. A tanulmány elsősorban elméleti érvelésre épül, és a különböző elméletek implikációinak összevetése a megfigyelt jelenségekkel a kutatás egy következő periódusára marad.

Wim Swaan az evolúciós közgazdaságtan szempontjából közelítette meg a mai magyar közgazdasági kutatások egyik legnépszerűbb témáját, a magyar gazdaság versenyképességét. Megközelítésének lényege az, hogy megvizsgálta, milyen adottságokkal, "képessegekkel" rendelkeznek a magyar gazdaság szereplői a nemzetközi versenyképességi jelentés (World Competitiveness Report 1994, Geneva/Lausanne: IMD/World Economic Forum) alapján. Ezek a képességek különösen fontosak átalakulóban lévő gazdaság esetében. Az elemzés során az derült ki, hogy Magyarország lemaradása a termelés megszervezése, a vállalatirányítás és stratégia, valamint a kutatásfejlesztés területén a legnagyobb a hozzá hasonló versenyképességű országokkal szemben. Azonban ez nem tűnik speciálisan magyar jelenségnek, hiszen a mintában lévő két másik volt szocialista ország (Lengyelország és Csehország) esetében is ugyanezekben a tényezőkben figyelhető meg a legnagyobb lemaradás.

Érdekes volt megfigyelni, hogy a fenti két tanulmányt a felkért külföldi opponensek meglehetősen szigorúbban bírálták. Ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy ilyen és hasonló elméleti megközelítést még nemigen használnak a tranzíció jelenségeinek vizsgálatában. A kritikák ellenére is életképes lehet ez az institucionalista elméleti keret a tranzíció jelenségeinek jobb megértéséhez. Természetesen a használt definíciók és módszerek további finomításra szorulnak.

Török Ádám tanulmánya a társaságirányítás (corporate governance) magyarországi formáiról elsősorban azért volt fontos és érdekes, mert olyan témára hívta fel a figyelmet, ami az eddigi magyar közgazdasági írásokban kisebb szerepet kapott. A tanulmány témája, hogy a társaságirányítás magyarországi testületei (igazgatóság, felügyelőbizottság) hogyan működnek, illetve milyen mértékben teszik lehetővé a hatékony tulajdonosi ellenőrzést a vállalat működésében. A szerző ennek érdekében összehasonlította a magyarországi jogi szabályozást több fejlett ország (Egyesült Államok, Japán, Franciaország, Németország) jogi gyakorlatával. Ezek után esettanulmányokra támaszkodva megvizsgálta, hogy bizonyos vállalatcsoportok esetében mi jellemző az igazgatóság és a felügyelőbizottság működésére.

A meghívott külföldi vendégek nagyra értékelték azt, hogy valaki ehhez a közgazdaságilag nem egyértelműen megfogható problémához fordult. A jelenlegi európai közgazdasági kutatások egyik legnépszerűbb területe a társaságirányítás vizsgálata, ezért is tartották örömtelnek, hogy ezzel most Magyarországon (egy átalakulóban lévő gazdaságban) is foglalkoznak.

A szekció egyetlen klasszikus empirikus közgazdasági tanulmányának tekinthető tanulmánya *Halpern László* és *Kőrösi Gábor* ökonometriai elemzése volt a nagyobb exportáló vállalatokról. A tanulmány során a vállalatok közötti profitkülönbségek magyarázó változóit tárták fel. Az egyik legfontosabb eredményük az, hogy az egyéb fontos magyarázóváltozók kiszűrése után az adott vállalat iparági hovatartozásának nincsen szignifikáns hatása a profitra. A monopolhelyzetben lévő vállalatok helyzete érdekesen alakult, hiszen ezek a vállalatok csak a rendszerváltozás után tettek szert nagyobb profitra. Ezzel szemben a gazdasági átalakulás vesztesei a kisebb vállalatok voltak, mivel ezekben az esetekben a profitok gyorsabban csökkentek, mint a nagyobb vállalatok esetében. A becsült termelési függvények azonban csökkenő hozadékokat mutatnak, ami nem egyeztethető össze teljesen közgazdaságilag azzal a ténnyel, hogy a nagyobb vállalatok bizonyulnak sikeresebbnek az átalakulás idején. Azaz a magyar gazdaság még nem működik olyan jól, hogy az ilyen inkonzisztenciákat kiküszöbölje.

Az előadás fontossága a külföldi résztvevők hozzászólásaiból is kitűnt. A magyar közgazdasági kutatásnak mindenképpen szüksége lenne több, ehhez hasonló módszertanilag a modern közgazdaságtani gyakorlathoz igazodó tanulmányra.

A szekció gazdaságpolitikus résztvevője *Soós Károly Attila* az Ipari és kereskedelmi Minisztérium

politikai államtitkára volt, aki elsősorban a kormány 2000ig szóló iparpolitikai irányelveit mutatta be. Több hazai és külföldi hozzászóló megkérdőjelezte a vázolt iparpolitikai elvek együttes megvalósíthatóságát és a tervek finanszírozhatóságát is.

3. szekció: A munkaerőpiac közgazdaságtana: *Lackó Mária:* A magyar rejtett gazdaság nemzetközi összehasonlításban: a háztartási villamosenergiafelhasználás és a készpénzarányon alapuló becslési módszerek; *Koltay Jenő:* A minimálbér Magyarországon. Szükséges minimum és/vagy egyezkedés tárgya; *Pulay Gyula:* Foglalkoztatáspolitikai és munkaerőpiac Magyarországon az átmenet időszakában; *Köllő János-Nagy Gyula:* Bérek a munkanélküliség előtt és után Magyarországon; *Kertesi Gábor:* Az etnikum és az emberi tőke változó szerepe a magyarországi regionális munkanélküliségi ráták eltéréseiben, 1990-1994.

A szekcióban előadott tanulmányok túlnyomórészt leíró jellegű, empirikus munkák voltak. Ez nem jelenti azt, hogy teoretikus megfontolások ne játszottak volna nagy szerepet bennük, azonban az elméleti háttér nem formalizált, intuitív jellege jellemezte őket. Minthogy az előadásokat általában szerzőik sokkal inkább kutatásaik addigi eredményeit összegezõ, a további munkát megalapozó vitaanyagnak szánták, a felkért hozzászólók is ennek megfelelően hívták fel a figyelmet a lehetséges elméleti kapcsolódási pontokra.

A tanulmányok mindazonáltal elméletileg is igen érdekes kérdéseket feszegettek: a munkanélküliség eddig kevésbé vizsgált - ám magánál a munkanélküliség tényénél valószínűleg jóval fontosabb - hatását a további keresetekre (*Köllő János-Nagy Gyula*); vagy a cigány munkanélküliség egyéni és ökológiai szintű problémáját (*Kertesi Gábor*); a háztartások fogyasztásának elkülönítését a "rejtett gazdasági" tevékenységektől (*Lackó Mária*). Tudományos értéküket így nem pusztán eddig nem vizsgált hazai adatok igényes elemzése adja, a kérdésselvetések önmagukban is figyelemre méltónak bizonyultak.

Maguk az empirikus elemzések igen magas színvonalat képviseltek, a feltett kérdésekhez adekvát statisztikai-ökonometriai apparátus használatát (használhatóságát, illetve megfelelő használatát) a felkért hozzászólók sehol sem kérdőjelezték meg (a rejtett gazdaság témájával kapcsolatos problémák is inkább elméletidefiníciós szinten merültek föl).

A tanulmányok leíró jellegüknél fogva nem tartalmaztak közvetlen politikai ajánlásokat sem. Természetesen kivétel ez alól az érdekegyeztetési mechanizmusok nyilvánvalóan politikai jellegű kérdéseit feszegetõ minimálbértanulmány (*Koltay Jenő*) és *Pulay Gyula* tanulmánya, amely a közelmúlt munkanélküliséget kezelõ politikáinak összegezésén - és azok lehetséges hatásainak számbavételén - túl a kormányzatra váró további feladatokról is szólt. A szekcióban ezen a ponton bontakozott ki viszonylag nagy vita, elsősorban a külföldi hozzászólók részvételével. A vita középpontjában egyrészt a Magyarországhoz hasonló helyzetű átmeneti vagy más, nagy munkanélküliséggel küszködõ gazdaságokkal való összevetés, másrészt az ajánlások kívánatos és politikailag lehetséges volta állt. (Itt kell megjegyeznünk: igen érdekes módon a túlnyomórészt NyugatEurópában tevékenykedõ közgazdászok sokkal inkább gondolkodtak a térségbeli gazdaságok egymással való összevetésében, míg magyar kollégáik érveléseire inkább az egyesült államokbeli vagy nyugateurópai tapasztalatokkal való összehasonlítások voltak jellemzőek.) A vita során többé-kevésbé egyetértés alakult ki a politikai ajánlásokat illetően, amelyek többek között az államigazgatási túlfoglalkoztatottság felszámolását és az ezzel járó problémák kezelését, a munkanélküliség-rendszer álláskeresőre jobban ösztönző módosítását és a munkaerőkereslethez rugalmasabban alkalmazkodó képzési és átképzési szisztéma kialakítását érintették. Sajnálatos módon a kormányzat képviselője és a magyar kutató közgazdászok nem cseréltek véleményt a politikai ajánlásokat illetően, amit részben a vitára rendelkezésre álló idő szűkössége, részben pedig a tanulmányok eltérő fókuszú magyarázhat: a munkanélküliség kezelésének általános problémái helyett az előadók inkább annak speciális oldalaira, eddig nem megfelelően hangsúlyozott problémáira koncentráltak.

Ábrahám Árpád-Kézdi Gábor-Zsoldos István

Ábrahám Árpád, MTA Közgazdaságtudományi Intézete tudományos segédmunkatárs.
Kézdi Gábor, MTA Közgazdaságtudományi Intézete tudományos segédmunkatárs.
Zsoldos István, MNB.